

PULA IMVULA

>> GROWING FOOD >> GROWING PEOPLE >> GROWING PROSPERITY >>

DESEMERE
2018

Batho, ditirišano le tšwelopele

Batho ba bangwe ba kgolwa gore balemi ba phela ba iketile ka go no swaro mo le mola dipolaseng tša bona le go šoma gabonolo go ya ka mošito wa dihla – se ga se nnete le ganyane!

Bolemi bo fetogile. Lehono bolemi ke mokgwa wo o mpshafaditšwego go fetiša wo o theilwego godimo ga ditheknlotši tša sebjalebjale le tsebišo ye mpshampsha. Ka fao bolemi bo ka swariša bothata ge bo sa laolwe ka tshwanelo.

Balemi ba swanetše go kgona dilo tše ntši
Letšatši le letšatši molemi o swanetše go kgona dilo tše di fapafapanego ka ge a ka swanela go

iphetola motsebamobu, ngaka ya diphoofolo, molokišametšene, motsebaboso le mogwebi. Go feta fao o swanetše go ba setsebi sa maphelelo le poloego, molaodi wa phedišano mošomong le raditšupatlotlo...šitago le molao-di wa paale wa dithekiso le papatšo. Molemi ke Mohlankediphethišomogolo (*Chief Executive Officer*) le mohlankedimogolo wa tša letlotlo (*Chief Financial Officer*) wa kgwebo ya mahlakore a mmalwa maemong a a fetofetogago. Letšatši le letšatši o lebanwa ke diphetogo tše mpsha, mekgwa ye mefsa le melawana ye mefsa. Ke ka fao go lego bohlokwa gore molemi a dule a KGOKA-GANE le batho le mekgatlo (*networks*) yeo a ka kgopelago thušo, tiišo ya bokgoni le thutelo go

Kgatišopaka ya Grain SA ya
bašweletši ba ba hlabologago

Bala ka gare:

02 | A re eleletšeng
mahlogenolo a rena

04 | Fetoga molaolapolasa
wa profešenale

09 | Tše di ka letelwago malebana
le dithoro tša marea...

06

08

03

KOKO JANE O RE...

Ge o le molemi lefelong leo pula e nago marega (Kapa-Bodikela), re holofela gore o kgonne go buna dibjalo tša gago ntle le go senyetšwa kudu ke phefo goba pula. Ge o lema lefelong leo pula e nago selemo, re holofela gore o kgonne go bjala gabotse le gore go na le kgonego ya puno ye e thabišago.

Tlhohlo ye kgolo ye e lebanego rena balemi ke go hlola pelo ka go tšweletša mabele – ditshenyegelo tše di amanego le dinyakwapšalo di dula di golela godimo, eupša theko ya mabele a re a tšweletšago ga e hlatloge ka go lekana gore maitekelo a rena a re hlolele poelo ye e kgotsofatšago. Tlhohlo ye e ama balemi bohole, ke go re baleminyane, balemi ba ba hlabologago le balemelakgwebo. Go ka kgotlelela re swanetše go dula re kaonafatša bokgoni bja rena – re swanetše go kgonthiša gore ditshenyegelo di dula di le tše nnyane mme re swanetše go godiša dipuno tša rena sammaleetee. Go feta fao re swanetše go kgonthiša gore re rekiša ditšweletšwa tša rena ka thekišo ye e kgotsofatšago. Go kgona se ga go bonolo.

Rena balemi re šegofaditšwe gobane le ge go ka diragala eng goba eng lefaseng, batho ba tla dula ba hloka tša go ja le tša go apara, mme batšweletši ba dijo le diaparo ke rena – bareki ba ka se kgone ntle le rena. Go bohlokwa go akanya ka mokgwa wo o mpshafatšago – na re ka bjala dibjalo dife tše di hlagišago ditšweletšwa tše bareki ba ka dumelago go di reka ka theko ye e kgontšhago go kgotlelela go lema? E ka ba go na le dibjalo tše dingwe tše re ka di bjalago tše di ka re kgontšhago go fokotsa dikgonagalokotsi tše di re lebanego? Go bonolo go tšwela pele go dira seo re bego re se dira go tloga kgale, eupša ge re dira bjalo diphetho di ka se fetoge.

Re swanetše go lebelela tikologong ya rena go lemoga tše ba merafe ya rena ba se hlokago, tše mebaraka ya rena ya setšhaba e di nyakago, ešitago le tše mebaraka ya ditšhabatšhaba e di nyakago. Ge re šetše re tseba tše re ka di rekišago, re swanetše go nepiša ka moo re ka di tšweletšago le go hlola poelo ka tsela ye. Go bohlokwa go hlola poelo gobane ntle le poelo re ka se kgone go lema ka go se kgaotše.

Mo Afrika-Borwa maikhutšo a Krisemose a welana le lebaka la go kalokana go fetiša ga batšweletši ba dibjalo tša selemo (lehea, sonoplomo, matokomane, dinawasoya) – ga re kgone go kgaotša mošomo maikhutšong a go kgona go itiša. Lebaka le le nyaka šedi ya rena ka bottlalo – go lekola mengwang le disenyi, go gašetša mengwang ka dikhemikhale, go gašetša monontšha wa ka godimo (*top dressing*), go bjala sefsa (ge go nyakega). Ge re sa diriše nako ye ka moo go kgontšhago, re ka se be le sebaka gape ge e se morago ga ngwaga.

Lena le beakantšego merero ya lena gabotse le ka kgona go ikhutša ganyane le go itiša le ba malapa a lena. Rena ba Sehlopha sa Tlhobollo ya Balemi sa Grain SA re le kganyogela tšhegofatšo ka Krisemose le mahlogenolo ngwageng wa 2019. Lešego!

A re ELELETŠENG MAHLOGONOLO a rend

Bophelong bja lehono dilo di diragala ka potlako ka moo go lego boima go ela tšohle hloko. Rena balemi re lemoga taba ye kudu ka nako ya pšalo le puno.

Re swanetše go laola ditiragalo tše bohlokwa ka go latelana ga tšona, diiri tše telele, mošomo wo boima. Go no ba bjalo le go ba Grain SA, eupša go bona o ka re tše ga di ame sehla se se itšego fela, eupša di amngwaga ka moka.

Kgang ka kamogo ya naga ntle le pušetšo (*expropriation without compensation*) e be e tiragalo ya mohuta wo. Re ile ra ya kua le kua go kgonthiša nnete le kakanyo ye e theago taba ye. Le ge go le bjalo, tshepelong ya kgang ye re ile ra kopana le batho ba re ka rerišanago le bona, batho bao ba abelanago tebo ye e swanago ya bokamoso bja Afrika-Borwa.

Le ge botšo le histori ya rena e fapania, bohole re lemogile tlhokego ya go potlakiša mpshafatšo ya naga, bohole re lemogile ditlhaelo tše di lego gona, mme bohole re lemoga bohlokwa bja go dumelela batho bohole go ba bengnaga le go šireletša tokelo ya bona ya bong.

Nna le ba bangwe bao ba bego ba le gona Kopanong ya maloba ya Kakanyo ya Naga (*Land Deliberation*) go la Bela-Bela, re ile ra makatšwa ke tumelalo ya balemi le maano a mpshafatšo ao ba a hlagištšego. Dikgato tše batho ba di tšerego go thusa baagi ka bona – le phetolo yeo di e tliištšego ditšhabeng – di a gagamatsa.

Ntlhakgolo ye e bego e le molaleng kopanong ye e be e le temogo ya ka moo Modimo a hlahlilego batho go tše diphetlo tše ba di tšerego, ka moo Modimo a ba thusitšego go kgetha badirišani ba ba lebanego, goba ka moo Modimo a ba laeditšego seo se nyakegago. Seatla sa Modimo se be se le pepeneneng tshepelong ye.

Ge re lebelela morago re holofela gore taba ya kgang ka naga le phetogo ye e billego gona go tloga bogareng bja June e ka hlalošwa ka tsela e tee fela: taba ye e laolwa ke Modimo. Ge re gopodiša re kgona go bona seo se diragalago le ka moo Modimo a

Jaco Minnaar

dirišago batho le mekgatlo go eta pele tabeng ye le go bopa bokamoso bja Afrika-Borwa.

Bibeleng mo go 1 Bathesalonika 5:16 - 18 Modimo o re eletša go dula re thabile, go se kgaotše go rapela, le go leboga dilong ka moka. Lephakuphakung la bophelo re atiša go lebala go thabela Modimo, re lebala go Mo leboga, ebile re lebala go akanya tšohle tše a re direlago tšona, mahlogenolo ohle ao re a amogelago go Yena ka boikokobetšo.

Lebakeng la Krisemose anke re eleletšeng ngwaga wo o fetilego le ka moo Modimo a re šegofaditšego ka mekgwa ye mmalwa nakong ya lethabo le ya manyami, mme a re phefheng modiro wo A re filego wona ka Paulose!

Ke le kganyogela lebaka la lešego la go itiša le ba malapa a lena le bagwera; anke re eleletšeng le be le nyakalale; anke Modimo a le mpshafatšeng a le fe maatla a go kgona tša ngwaga wo mofsa; mme anke seetša sa Gagwe se bonegele tsela ya lena!

Taodišwana ye e ngwadilwé ke Jaco Minnaar, Modulasetulo: Grain SA. Ge o nyaka tsebišo ya go feta ye, romela imeile go jaco@compuking.co.za.

01 Batho, ditirišano le tšwelopele

Yona. Se se ama molemi YO MONGWE LE YO MONGWE, e sego fela bao ba sa hlabologago!

Ditirišano di tla dula di bopa karolo ye bohlokwa ya kgwebotemo ya gago. Eštago le Bill Gates o dumela bohlokwa bja go bopa kgwebo ka go hloma ditirišano tša mohola. O kgolwa gore katlego ya gagwe e amane thwi le nneta ya gore **o ikgokagantše le batho ba go loka** bao ba mo kgontšitšego go bopa motheo wo o tilego le go godiša kgwebo ya gagwe ka pela. Ge o dirišana le ba bangwe o gopola ka bohlale go feta ge o šoma o le nosi. Go feta fao Gates o re o ikgokagantše le **batho bao ba bego ba ka tlaleletša maatla a gagwe le go fokotša mafokodi a gagwe**.

O ka se kgone go humana mehuta YOHLE ya bokgoni bjo bo nyakegago go ba molemi. Kgetha batho bao ba go thušago ka tlhokomelo. Ikgokaganye le bao ba go hlomphago le gona o ba botago, mme ba tleme gore ba dule ba ikarabela.

Dikgokaganyo di hlongwa ka baka lang

Tlomo ya dikgokaganyo (*networks*) ke mokgwa wo mobotse wo o fago balemi sebaka sa go neelana tsebišo, go boledišana, go ithuta le go ikopanya le balemi ba bangwe. Go feta fao dikgokaganyo di akaretša dikamano le bakgathaterma: molemi o hloma 'ditirišano' le mekgatlo ya tšelete ya go swana le dipanka le dikgwebo tša agri, barekiši ba monontšha, peu le dikhemikhale, le ge e le balemi ba bangwe. Na o kgopela keletšo go mang? O dumelela mang go ba moeletši wa gago? O nyaka go thea kamano le mang? Batho ba goba mekgatlo ye e bopa ditirišano tša gago.

Ditirišano = go dirišana go phetha nepo ye e hlakanetšwego

Lenaneothabollo la Balemi la Grain SA le lona ke modirišani wa balemi ba bantši ba ba hlabologago. Nepo ye e hlakanetšwego ke go thuša balemi go lema ka kgotlelelo le go tšweletša dipuno tše botse tše di kgonegago ka go diriša mekgwa ye mekanekaone. Lenaneo le le hlamilwe ka kelohloko go hlola tikologo yeo balemi ba ka ithutago go yona go ya pele le gona ka pela.

Re hlaglišetša balemi dibaka tše mmalwa tša go ikgokaganya le ba bangwe le go ithuta go ya pele:

- Dihlophathuto ke moko wa lenaneothabollo. Ke moo re kopanago le balemi ba bafsa le gona ke moo balemi ba lemogago gore ka kgonthre re nyaka go ba thuša tikologong yeo ba ka iketlago go yona.
- Lenaneothušo la Balemi ba ba Tšwetšego Pele (*Advanced Farmer Support Programme*) le hlameretšwe balemi bao ba lego tseleng ya go fetoga balemelakgwebo. Ba hlahlwa le go eletšwa ke baeletši bao e lego ditsebi.
- Pula Imvula ke kgatišobaka ye bohlokwa ye e phatlalatšego tsebišo ye e nabilego. E bega melaetša ye bohlokwa go lemoša balemi tše

Go neelana tsebišo, go boledišana, go ithuta le go ikopanya le balemi ba bangwe.

di nyakegago. Re tshepa gore melaetša ye e tšweletšwago kgatišobakeng ya ren a e fihlele babadi ba bantši go tutuetša balemi ba ka moso.

- Dithuto di hlamilwe ka nepo ya go tiša bokgoni bja balemi go ya ka moo tsebo ya bona e hlaelago. Dithuto di akaretša teori le tirišo go kgonthiša gore thutelo e na le moko le mohola.

Re leka go hlola maemo (tikologo) a a thušago molemi yo mongwe le yo mongwe le go mo fa sebaka sa go itlhama go kcona go lema bokaone.

Na kgokaganyo ya mohola ya ditirišano e bopša bjang?

Tirišano e na le mahlakore a mabedi. Badirišani ba swanetše go hlomphana – eštago le ge ba sa kwane ditabeng tšohle. Tirišano ye nngwe le ye nngwe e ka se swarelele go sa feleng – tše dingwe di hlongwa ka lebaka le le itšego sehleleng se se itšego. Gape go bohlokwa go lemoga gore ditirišano tšohle di ka se šome ka moo go nyakegago. O swanetše go kcona go ikgaoganya ka boithatelo le tirišano ye e sa go holego.

Dipharologantšho tša tirišano ye botse ke dife?

- **Potego** – tirišano ye e kgontšago ga e kgonege ge go na le yo a foraforetšago ba bangwe. O swanetše go tsebiša badirišani ka wena lebaka leo o nyakago go dirišana le bona; ba bangwe le bona ba swanetše go bega phatlalatša lebaka leo bona ba nyakago go dirišana le wena. Molemi o swanetše go kgonthiša gore o kgetha ditsebi tša kgonthre tše di botegago ntle le pelaelo. Mokgwa wo mokaone wa go kgonthiša botshepegi bja motho ke go bolela le batho ba bangwe bao ba kilego ba dirišana (gwebišana) le yena.
- **Thušo** – badirišani ba swanetše go thušana ka mafolofolo le go thekga nepo ye e hlakanetšwego. Tirišano e ka se atlege ge go na le mmakaipea, maitswaro a borena goba bofokodi bjo bongwe. Bohle tirišanong ba swanetše go ineela go phetha nepo ye e hlakanetšwego, go sa lebelelwae maemo goba maatla.

- **Boitemogelo** – go bohlokwa gore tirišano e akaretše maemo a a itšego a botsebi. Moo difofu di hlahlago difofu go ka se be le katlego. Kgetha tirišano ye e nabišago tebelelo le tsebo ya gago goba ye e go matlafatšago.

- **Neelano ye e kwalago** – go se ke gwa ba le kgakanego ka seo o nyakago go se phetha. Mongwe le mongwe o swanetše go kwešiša boikarabelo bja gagwe. Kgonthiša gore o kwešiša se sengwe le se sengwe se se ahlaahlilwego le ge e le se sengwe le se sengwe seo o se saenago. Ke ka fao o holegago ge o **bopa 'bobi bja kgokaganyo'** (*spider-web of connections*) boleming. Ga se kgopolo ye botse ka mehla go ikana motho o tee fela ge o nyaka keletšo.

- **Bea nepo ya gago leihlo** – tseba mo o yago le moo o išago kgwebo ya gago. Ipotšiše gore seo o nyakago go se kgona ke sefe. Ge nepo ya gago e phethilwe o ka kgetha go tlogela tirišano yeo goba o ka nepiša dinopo tše mpsha ka bofsa.

- **Tirelo** – ditirišano tše di atlegilego di theilwe godimo ga tirelo, e sego bojato. Motho o tee ga a phethi mošomo ka moka, le gona ga go na le modirišani ofe le ofe yo a letelago go tumišwa go feta ba bangwe. Ga go na le tše di phethwago sephiring.

Bega tše di go tshwenyago, bolela ka tše di go thabišago le gona neelana tše di go holofetšago. Se dire gore ba tirišano (kgokaganyo) ya gago ba go lebale. Goroga o be o botegi. Ge o dirišana le badirišani ba bangwe ka boiketlo ba ka dumela go go thuša le go nyaka ditharollo tša go fedisa ditlhohlo tše di ka bago gona. Elelwae: Ge o nyaka go ya mo gongwe ka lebelo, eya o nnoši, eupša...ge o nyaka go ya kgole, sepela le ba bangwe!

Athikele e e kwadilwe ke Jenny Mathews, mokwadi wa Pula Imvula. Fa o tlhoka kitso gape, o ka romela emeile go jenjonmat@gmail.com.

Fetoga MOLAOLAPOLASA WA PROFEŠENALE

Mo go Pula Imvula ya Nofemere re ile ra bolela ka boetapele bjalo ka pharologantšo ye bohlokwa ya semelo sa molaodi le ka moo bo amago kgwebo ye a e laolago. Taodišwaneng ye re nepiša dintlhakakaretšo tše dingwe tša bokgoni tše molaodi a swanetšego go di phetha go kgonthiša katlego ya kgwebo ya gagwe.

Re lebelela bolaodi ka bophara ka ge molaodi a sa beakanye, go rulaganya, go diriša le go laola fela. Taodišwana ye e nepiša dintlha tše di itšego tša bokgoni, e sego meholia ya bolaodi (*management functions*).

Ge motho a thoma kgwebo, go swana le kgwebotemo, o thoma go kgatha tema ya Mohlankediphetišomogolo (*Chief Executive Officer (CEO)*), e lego go sepediša kgwebo ka go beakanya, go rulaganya, go phethagatša le go laola – mediro ya bolaodi (*management tasks*). Mola a šetša mediro ya bolaodi, Mohlankediphetišomogolo o swanetše le go akanya meholia ya bolaodi, e lego go tše diphetho, go neelana, go tutuetša, go kopanya, go fa tokelo, go tiiša thupišo, le go eta pele.

Ge a le noši, mong/molaodi goba Mohlankediphetišomogolo mohlamongwe ga a ele meholia yohle ya bolaodi hloko. Le ge go le bjalo, ge kgwebo e gola mme gwa thwalwa badiredi, meholia ye e tla swanela go elwa hloko go feta pele.

Ge palo ya bathwalwa e hlatloga Mohlankediphetišomogolo o lemoga bohlokwa bja go bea bathwalwa ba bangwe balaodi. Ka tsela ye go hlolega tlhatlamano (*hierarchy*) ya balaodi.

Ka bophara kgwebong go hwetšwa maemo a mararo a bolaodi. Ka go katologa ga kgwebo go bewa balaodi ba maemo a mathomo (*first-line managers*). Bona ke ba kgato ya pele

ya bolaodi mme gantsi ba bitšwa baokamedi goba diforomane goba baetapele ba dihlopha (*team leaders*). Mošomo wa bona wa letšatši le letšatši ke go phetha maano a kgwebo le go laola badiredi le methopo ye mengwe go thuša gore kgwebo e sepele ka moo go kgontšhago.

Ge kgwebo e golela pele balaodi ba maemo a bobedi ba ka bewa, e lego balaodi ba gare (*middle managers*), bao ba okamelago molao-di o tee goba go feta wa maemo a mathomo. Balaodi ba gare ba nepiša thulaganyo le taolo ya methopo mme ba bitšwa Hlogo ya Kgoro, Molaodi wa Polasa, Molaodi wa Fapriki, go no fa mehlala e se mekiae.

La mafelelo go ka bewa balaodi ba bagolo (*top managers*) bao ba bitšwago Molaodimogolo goba Molaodi wa Karolo. Boikarabelo bja balaodi ba bagolo mmogo le Mohlankediphetišomogolo ke go beakanya, go hlaola le go kgetha dinepo tše di swanelago le ge e le tshepetšo ya ditiro.

Godimo ga bokgoni bjhole bjo bo nyakegago, go atlega balaodi bohle ba maemo a mararo a ba swanetše go ba le mehuta ye mengwe ye meraro gape ya bokgoni bjo bo itšego – bokgoni bja tlhaloganyo (*conceptual skills*), bokgoni bja botho (*human skills*), le bokgoni bja thekniki.

Bokgoni bja tlhaloganyo bo laetšwa ka go kgona go lemoga, go hlopholla le go rarella bothata ka mokgwa woo o ka holago kgwebo lebakengtelele. Balaodi ba bagolo ba swanetše go ba le bokgoni bjo bokaonekaone bja tlhaloganyo ka ge boikarabelo bja bona bja mathomo e le go beakanya le go rulaganya. Mmogo le Mohlankediphetišomogolo balaodi ba bagolo ba swanetše go akanya bokamoso bja kgwebo – ba nyaka gore kgwebo e lebe kae? Ba swanetše go akanya tsela ya

kgwebo ya go ya pele le go beakanya go ya ka yona.

Bokgoni bja botho bo akaretša go kgona go kwešiša, go fetola, go hlahlala le go laola maitshwaro a batho ba bangwe goba dihlopha. Bo akaretša gape bokgoni bja go neelana, go kopanya, go fa tokelo, go tutuetša batho le go tiiša thupišo. Bokgoni bja botho bo nyakega go balaodi ba maemo ohle.

“Go molaleng gore ka moso Afrika-Borwa e tlo hloka balaolapolasa ba profešenale go kgonthiša tšweletšo ya dijo tše di lekanago badudi ba naga ye, bao ba atafalago le gona ba fetolago tše ba di ratago.”

Bokgoni bja thekniki ke tsebo le dithekniki tše di amago mošomo wo o itšego, tše di nyakegago go kgatha tema ya go rulaganya, go phethagatša le go laola letšatši le letšatši lebakengkopana. Mehlala e akaretša bokgoni bjo bo itšego bja tšeletšo, bokgoni bja papatšo le sešupatlotlo, le bokgoni bjo bo hlokwago kudu ke balaodi ba maemo a mathomo (*first-line managers*).

Balaodi bohle ba swanetše go ba le mehuta ye meraro ye ya bokgoni, eupša lebaka le ba dirišago bokgoni bjo bo itšego mošomong wa bona le fapania ka bottelele, go ya ka moo go bontšhwago **Lenaneong la 1**.

Malebana le mediro ye mene ya bolaodi re bona mo go **Lenaneo la 2** gore balaodi ba

Lenaneo la 1: Bokgoni bjo bo nyakegago go balaodi.

**Balaodi
ba bagolo**

**Balaodi
ba gare**

**Balaodi ba
maemo a
mathomo**

**Bokgoni bja
tlhaloganyo**

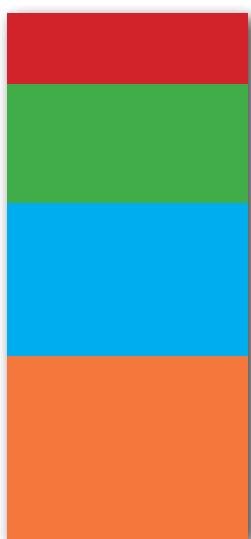
Bokgoni bja botho

Bokgoni bja thekniki

Lenaneo la 2: Nako yeo balaodi ba swanetšego go e diriša malebana le mediro ya bolaodi.

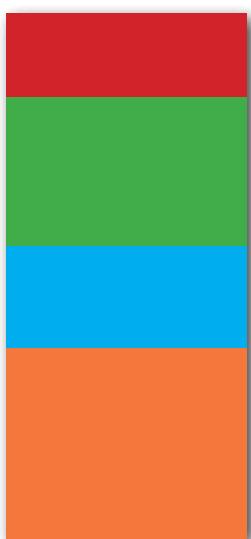
Balaodi ba maemo a mathomo

PEAKANYO

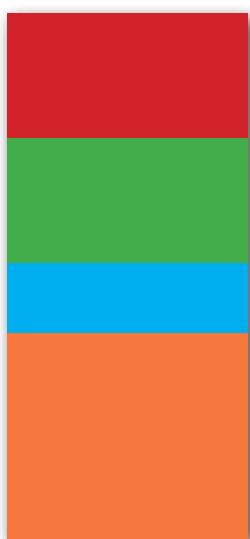
Balaodi ba gare

THULAGANYO

Balaodi ba bagolo

TIRIŠO

TAOLO

bagolo ba swanetše go diriša bontši bja nako ya bona go beakanya le go laola; balaodi ba gare ba swanetše go šetša kudu thulaganyo le taolo; mme balaodi ba maemo a mathomo ba swanetše go nepiša tirišo le taolo.

Ge o le noši o swanetše go diriša bokgoni bja tihaloganyo, bja botho le bja thekniki ka bowena go kgonthiša katlego ya kgwebo ya gago. Ke mošomo wo mogolo ruri. Ge kgwebo ya gago e tšwela pele mme wa swanela go thwala badiredi gape, seemo se se tla fetoga ka ge o tla tlamega go bea balaodi ba ba ka go thušago.

Ge bolaodi bo hlophollwa go ba molaleng gore mediro ya bjona (beakanya, rulaganya, phethagatša, laola) le mehola ya bjona e ka rutwa le go tiišwa ka thutelo le tirišo. Se se ka phethwa ka moo tiro ya go laola e ka fetogago profešene.

Bjale ke ka baka lang re ahlaahla bolaodi? Go molaleng gore ka moso Afrika-Borwa e tlo hloka balaolapolasa ba profešenale go kgonthiša tšweletšo ya dijo tše di lekanago badudi ba naga ye, bao ba atafalago le gona ba fetolago tše ba di ratago. Taba ye e ama

balemi bohole, ge eba o lema o nnoši, goba o moleminyane, goba o molemelakgwebo yo mogolo. Ka fao, potšišo ke gore na wena o tseleng ya go fetoga molaolapolasa wa profešenale?

Taodišwana ye e ngwadilwe ke Marius Greyling, yo mongwe yo a ngwalelago Pula Imvula. Ge o nyaka tsebišo ya go feta ye, romela imeile go mariusg@mcgacc.co.za.

Pula Imvula's Quote of the Month

Great things in business are never done by one person; they're done by a team of people.

~ Steve Jobs

Dibjalo tša marega tše di nošetšwago – kgetha mokgwa wo o go swanelago

Tirišo ya tikologigare ke mokgwa wo mogolo wa nošetšo tšweletšong ya dibjalo tša mehutahuta le ditšweletšwa tše dingwe tša temo dikarolong tše mmalwa mo Afrika-Borwa. Dibjalo tše di fapafapanego tše di akaretšago le dithoro tša marega, di bjålwa mafelang a a lego bontšing bja dikiminošetšo tša Afrika-Borwa.

Dikiminošetšo tše di akaretša matamo a magolo a a bolokago meetse a a laolwago ka melokoloko ya dikanale tše di išago meetse dipolaseng tše di kgokaganego le tšona. Mohlala: mafelo ao a nošetšwago molapong wa Nokantsho (*Orange River*) a akaretša dihekta tše e ka bago tše 222 000 moo go dirišwago meetse a dimetara-kubiki tše 2,365 milione ka ngwaga.

Meetse a mangwe a pula a bolokwa mata-mong a manyane a praebeete mme meetse a le a a elago dinokeng a tlaleletša ditselanošetšo tše di fapafapanego. Ditselanošetšo di akaretša tirišo ya diphaepe tše di šutišwago le dišašetši, kgokaganyo ya diphaepe tše di epetšwego (*under ground grid*), mathopo a a gogwago (*drag line*), mathopo a a šutišwago ka maotwana (*wheel move*), le ge e le tirišo ya ditikologigare tše nnyane.

Dibjalo tše di nošetšwago

Dibjalo tše go fapafapano tše di nošetšwago go ya ka mekgwa ya ka godimo di akaretša tše di late-lago: lehea, lehea la dithuthupe, korong, bali, dinawa tše di omišwago, matapola, sonoplomo ya peu ya lepastere (*hybrid seed*), sonoplomo ye e bapatšwago ka bontši (*commercial bulk delivery*), dinawasoya, matokomane, mafulu a go fapafapano, lesereng, dikhabetšhe, diterebe tša tafolo, diapola, diterebe tša beine, diterebe tša makwapi, dikenya wa tše boleta (*deciduous fruit*), le tše dingwe.

Ditsenofela (*net income*) tše balemi tše di hlo-lwago ka tšweletšo ya lehea, korong, bali, dinawa tše di omišwago le lesereng, di fase ge di bapišwa le tše di hlolwago ka matokomane, dikhabetšhe, matapola le diterebe. Ka fao balemi ba ka kgetha go dibjalo tša mehuta ye mmalwa ge ba phetha tše di ka šielanago le dithoro tša marega lenaneong la phetošopšalo.

Phetošopšalo

Dipoelomoka (*gross margins*) tše di hlotšwego ke dibjalo tša mohuta wo mongwe le wo mongwe tše di bjålwa lenaneong la phetošopšalo, di swanetše go bapišwa go phetha ge eba ditshe-nyegelo malebana le dinyakwapšalo maboong a go fapafapano di na le mohola. Mafelang a

Dinawa tše di bjålwa lenaneong la phetošopšalo.

Dinawa tše sekapshio (kidney beans) tše di bjålwa lenaneong la phetošopšalo.

dikiminošetšo tša Freistata-Borwa le Kapa-Lebo, photošopšalo ye e sa kgaotšego ya lehea, lehea la 'dithuthupe' le korong goba bali, e šetše e dirišitšwe dihleng tše mmalwa, go swana le ka moo go dirwago tikologong ya Taung. Tšweletšo ya bali bjalo ka dibjalo tša marega tše di rekišwago kheše (*winter cash crop*) e laowlwa kudu ke dikontraka di se kae malebana le kišo ya bali mafelong a boapeelabjalwa mo Afrika-Borwa.

Mašaledi a dibjalo – lehea goba korong – a fišitšwe morago ga puno mme mmu wa šongwa semeetseng, mengwang ya gašetšwa, gwa ba gwa bjålwa gape. Ka mokgwa wo go tlošitšwe potasiamo ye e fetago 100 kg mabung ngwaga le ngwaga.

Ditekommu di bontšhitše gore dibjalo tše di latetšego di be di hloka bokaalo bjo bo godilego bja potasiamo go bušetša tahlego ye e bilego gona mengwageng ye e fetilego. Potasiamo ye e okeditšwego – le ge e le setswaki sa go tura kudu sa menontša – e fokodišitše mokgwa wa lehea la 'dithuthupe' wa go kgonoga goba go bjålologa (*lodge*) pele ga puno. Koketšo ya potasiamo gammogo le tirišo ya bokaalo le mohuta wo o nepagetšego wa naetrotšene e godišitše dipuno tša lehea ka 1,5 tone/hektare go ya go 2 tone/hektare.

Ngwageng wo mongwe puno ya lehea lefelong le le itšego leo le nošetšwago ka tikologigare, e be e le 14,5 tone/hektare mme ya korong e be e le 8 tone/hektare go ya go 10 tone/hektare.

Mengwaga ya go feta ye 20 ye e fetilego balemi ba ba nošetšago ka tikologigare ba thomile go diriša mokgwa wa go lema ganyane fela phe-thong ya mananeo a a fapanego a photošopšalo. Balemi ba bangwe ba tikologong ya Nokantsho ba tlogetše go fiša mašaledi (dirite) a korong ya bona malobanyana. Photošopšalo ye e akaretšago dinawasoya le lehea e tlwaelegile profenseng ya

KwaZulu-Natala moo go dirišwago mokgwa wa go lema ganyane fela wo o laolwago gabotse. Taolo ya mašaledi a dibjalo e fapano go ya ka klimate le botebo le boleng bja temo le ge e le humase ye e hlolegago ka go ya ga nako mabung a a swarwago gabotse.

Kokotlelo ya mašaledi a dibjalo lenaneong la photošopšalo ya dinawasoya le korong goba ya lehea le korong, e ka baka bothata bjo bogolo. Mašemong ao mašaledi a kitlanego le gona a sego a hlahlamologa, go ka bjålwa fela ka polantere ye kaonekaone ye maatla yeo e kgonago go tsenela mašaledi ao. Go laola seemo se balemi ba boetše go mokgwa wa go fiša mašaledi, seo se ka hlolago mohola semeetseng, eupša se ka se swarelelego lebakengtelele.

Bothata bja dirite tše di fetišago bo ka rarollwa ka go tlema mašaledi a lehea, korong le bali dingata (*bales*) morago ga puno, pele ga go bjålwa dibjalo tše di tlogo latela. Ka ge nako ya go bjålwa mehuta ye mebedi ya dibjalo ka ngwaga e pitlagane, molemi o swanetše go kgonago tlema mašaledi dingata ka nako. Se se ra gore lefelong la dihekture tše 60 tše di nošetšwago ka tikologi, molemi o tla swanelo go tloša dithhoka tša korong goba mahlaka a lehea a ditone tše 300 go ya go tše 480 hektareng ye nngwe le ye nngwe ka ngwaga. Ka go ya ga nako se gape se ka hlola tahlego ye kgolo ya phepo ye e kgonegago ya dibjalo. Balemi bao ba bodišago mašaledi a dibjalo mme ba nontša mašemo ao ka podišwa ye, ba ka buna lehea la palogare ya 16,5 tone/hektare le korong ya palogare ya 10 tone/hektare.

Bontšing bja dipolasa go na le ditikologi tše di fetago e tee. Ge ditikologi di lekana, lenaneo la photošopšalo le le akaretšago sehla sa

tadišo ka marega goba ka selemo, le ka ba le mohola mabapi le monono le kaonafatšo ya popego le boleng bja mmu. Mokgwa wo gape o fa molaodi (balaodi) sebaka sa go kaonafatša peakanyo ya go kaonafatša tshepelo ya mošomo; gape o fokotša nyako ya go oketša peo ya tšhelete ka go se kgaotše go reka ditrekere le didirišwa tše kgolo.

Dikeleletšo tše dingwe

Peakanyong ye e nyakegago malebana le tšweletšo ya dibjalo tša marega molemi o swanetše go eleletša le lenaneo la nošetšo le le amago dibjalo tša mohuta wo mongwe le wo mongwe. Lenaneo le le breakanya ka go diriša SAPWAT goba mananeo a mangwe a khomputha ao a thušago molemi go phetha nošetšo ye e nyakegago ka letšatši goba ka leboo. Se se kgonthiša tirišo ya meetse ka bokgoni bjo bo kgonegago go ya ka tekanyo ya moyafalo le phufulelo (*evapotranspiration*) ye e hwetšwago tikologong ya gago ya tšweletšo.

Go feta fao peakanyo e swanetše go akaretša paterone ya tirišo ye e amago ditshenyegelo go ya ka ditefo tša Escom tša mosegare goba bošego, go fokotša ditshenyegelo malebana le motlakase. Lenaneo la kgonthela go laola mengwang yeo e ka kokotlelagoo ya ka dibjalo tše di bjetšwego ka mokgwa wa photošopšalo le lona le swanetše go akanywa le go dirišwa.

Kakaretšo

Go pepeneneng gore peakanyo ya lenaneo la photošopšalo tšhemong yeo e nošetšwago ka tikologi e tee fela, e bonolo ge e bapišwa le peakanyo ya molemi yoo a dirišago ditokologi tše tlhano le go feta mafelong a manyane a a fapanego a tšweletšo (*diversity of micro production areas*). Mo pšalo ya lesereng le mehuta ye mengwe ya phulo e ka ba le mohola wo mogolo, kudu ge dihuswane goba diruiwa tše kgolo di akreditšwe maboong a peakanyo a lebakatelele. Pšalo ya lesereng le mehuta ye mengwe ya phulo e ka thuša go tiiša monono le popego ya mmu le go fefola morwalo wa molao-di (balaodi) malebana le leboo la tšweletšo le le sa kgaotšego.

O ka kgetha go mekgwa ye mmalwa, eupša o swanetše go kgetha mokgwa wo o swanelago balaolapola le lefelo le le itšego la tšweletšo le klimate. Go bohlokwa gape gore mokgwa wo o o kgethago o kgonthiše khwetšagalo ya mebaraka ya bareki, mekgatlo (*corporates*) goba dikoporasi kgauswi le wena, tše di thekgago le go reka ditšweletšwa tše o akanyago go di tšweletša.

Dipoelomoka tše di hlotšwego ke dibjalo tša mohuta wo mongwe le wo mongwe tše di bjålwa lenaneong la photošopšalo, di swanetše go bapišwa go phetha ge eba ditshenyegelo malebana le dinyakwapšalo maboong a go fapano di na le mohola.

Taodišwana ye e ngwadilwe ke molemi yo a rotšego modiro.

PHAPANTŠHO:

Go phetha tekanyetšo ye e dulago e fetoga

Phapantšho e ka hlapa ka go re ke maano a a fetolwago go oketša ditšeletšwa tše dingwe kgwebongtemo ye e šetšego e le gona, ka nepo ya go fokotša kgonagalo ya go hlalega ga mathata ka baka la go se atlege ga kgwebjana e tee goba di se kae.

Phapantšho ya motheo ye e amago moleminyane (moo totodijo e lego ntlhakgolo), e ka šupa boleimi bjo bo akaretšago tswakanyo ya dibjalo tše di lewago, dibjalo tše di rekišwago (*cash crops*) le ge e le mehutahuta ya diruiwa goba diruiwa tsha maphego. Bolemi bja mohuta wo bo ka phediša ba lapa gabotse ka go hlagiša dijo tše di akaretšago phepo ya go fapafapana ye e hlago tekanyetšo ye botse ya dikhaphaetretre le diproteine. Pheteledi efe le efe ya dišweletšwa e ka rekišwa kheše go hlola kgwebotemo ya motheo ya bolemelakgwebo.

Kontinenteng ya Afrika dibaka tše kgolo tsha phapantšho di hwetšwa mafelong a boleimi moo pula ye e nago e lego gare ga 500 mm le 1 000 mm ka ngwaga le gona e ka fapanago ka 17% - 22% go tloga ngwageng go ya go wo mongwe.

Balemi ba gare go ya go ba bagolo bao ba bontšhitšego katlego ye e swarelago ya letlotlo ba tlo lebanwa ke ditlhohlo tsha go fapafapana ka moso. Phapantšho e tlo dirišwa go fetiša gonabjale go leka go lekanyetša tšweletšo le kgonagalokotsi ye e amago letlotlo la dikgwebjana tše di lego gona tše di theilwego.

Tekanyo ya methopo

Phapantšho e se ke ya no thongwa fela – o swanetše go phetha tekanyo ye e tletšego ya methopo ya polaseng ya gago pele, le ge e le kgonego ya go tšweletša ditšeletšwa tše dingwe. Go sego bjalo, peo ye kgolo ya tšelete kgwebjaneng ye mpsha e ka bea kgwebo ye e theilwego kotsing.

Mabu a bokgoni bjo bogolo a kgauswi le mafelo a boikagelo le metsemegolo a a nošetšwago a hlagišetša balemi dibaka tše mmalwa. Dibaka tše di akaretša tlhomo ya bogami, tšweletšo ya tshese, tšweletšo ya merogo ye e bapatšwago, pšalo ya phulo go rua dikgomonama, tšweletšo ya dibjalo tsha mehutahuta le theo ya dikgwebjana tše dingwe tše mmalwa.

Balemi ba ba theilwego ba tla ba ba kgethile tswakano ya dikgwebjana tše di swanelago tikologo ya dipolasa tsha bona, le go šetša dintlh tsha go swana le sebaka sa go tloga mebarakeng, monono wa mabu, le bokgoni bja ona go ya ka maemo a klimate ya lebakatelele. Phapantšho mohlamongwe e ka ba e phethegile ge go na le tswakano ya dibjalo tsha selemo le tsha marega, mohlape wa diruiwa le dikgwebjana tše dingwe tše di oketšago mohola (*added value enterprises*).

Balemi ba mmalwa ba ba nepišitšego tšweletšo ya lehea ka mokgwa wa go lema wa ka mehla,

ba šetše ba fapantšhitše ka go diriša mokgwa wa temopabalelo le lenaneo la photošopšalo le le akaretšago dinawasoya, sonoplomo, mabelethoro, matapola, matokomame le korong goba bali mafelong a a swanelago. Go ya ka mokgwa wo mašemo a ka latšwa ka go bjala dibjalo tše di khupetšago mmu (*cover crops*) le go kgonthiša gore monola mašemong ao o bolokwe ka moo go lekanego. Se se bohlkwka go gkontšha pšalo ka nako goba pele ga nako mabakeng (maboong) a komelelo. Ka tlwaelo thuo ya dikgomonama e sepelelana le tšweletšo ya lehea dipolaseng tše kgolo.

Kgethlo ya dibjalo tše di ka bjalgwago e tla laolwa ke dithekophahlo (*commodity prices*) tše di dutšego malebana le dibjalo tsha go fapafapana.

Phetolo ya mekgwa ya go tšweletša dibjalo tše di itšego ke mokgwa wa phapantšho wo o fokotšago kgonego ya go senyega ga mohuta wo o itšego wa dibjalo, se se ka senyago kgwebo ruri. Mengwageng ye lesome ye e fetilego komelelo e gobaditše balemi ba bagolo bao ba bego ba tšweletša lehea le nnoši o šoro (*monoculture maize farmers*). Le ge go le bjalo, mafelong a tšweletša a karolong ya Bodikela balemi ba bonala ba boeletš tšweletšong ya lehea ka bontši ka go diriša mekgwa ya temopabalelo, kgopolu ya bona e le gore go kaone go tšweletša dibjalo tsha mohuta wo o itšego ka moo go kgontšhago. Go feta fao dikhalthiba tše di kaonafaditšwego di dumelela molemi go bjala lehea lebakeng le le lebanego (*planting window*) le le lelefaditšwego go feta pele. Lenyaga lehea le le bjetšwego morago ga nako go fetiša mabung a bokgoni bjo bogolo tikologong ya Kroonstad (Freistata), le tšweleitše ditone tše 7,8/hektare. Se le sona ke mohuta wa phapantšho kgwebong ye e theilwego kudu godimo ga tšweletšo ya lehea le nnoši (*monoculture farming business*).

Dithekophahlo (*commodity prices*) tše di dutšego tsha dibjalo tsha go fapafapana di tla laola kgethlo ya dibjalo tše di ka akaretšwago ka katlego lenaneong la gago la photošopšalo le le lebanego. Mananeo a photošopšalo gonabjale a sengwa ntlha ye bohlkwahlokwa malebana le kgotlelelo ya molemi lehlakoreng la letlotlo, le ge e le go tiša monono wa mmu, go abela tirišo ya ditlhamo tsha tšweletšo, le go dumelela tirišo ya lenaneo la tao-longwang ya khemikhale ye e lekanetšego dibjalong tše di šielanago.

Dithekophahlo di a buša

Theko ya ka moso ya Safex ya Julae 2019 ya lehea le lešweu le le leshela ke ye e ka bago R2 640/tone. Theko ye le ya sonoplomo ye e lego R5 210/tone, le ge e le ya dinawasoya ye e lego R4 880/tone, di feta dithekophahlo tsha mengwaga ye lesome ye e fetilego ka 10% fela.

Fokotša kgonagalo ya go šitwa lehlakoreng la ekonomi ka go fapantšha kgwebo ya gago.

Go pepeneneng gore dihleng di se kae tše di tlago poelomoka ye botse (*positive gross margin*) le ge e le poelofela (*net margin*) ye botse – re a holofela – e ka hlagišwa fela ke dibjalo tše di bjalgwago mabung a bokgoni bja godimodimo a a laolwago gabotse. Ditshenyegelo mabapi le diphetolo dife le dife tše di dirwago go phethagatša phapantšho, di swanetše go akanywa go ya ka tshepelo ya ditheko tsha Safex. Lebakeng la mengwaga e se mekae ye e tlago balemi bao ba beilego tšelete ye ntšintši ditrekereng le metšheneng ye megolo, ba ka ba ba tlamegile go tšwela pele go diriša mekgwa ya bona ya tšweletšo ya gonabjale.

Dikgwebjana tše di oketšwego mohola

Lehea le ka dirišwa go oketša mohola (*add value*) ka go le leša mamane a a lomolotšwego (*weaners*), dikgomonama tše di godilego tše di sa nonago go fetiša (*thinner*), dinku goba diruiwa tsha maphego tsha go swana le dikgogo tše di beelago le dikgogokgadika, go no fa mehlala ya dikgwebjana tše di kgonegago bokaone. Ntlha ya koketšo ya mohola wa lehea ka go fapantšha go hloma dikgwebjana tše, e swanetše go hlrophollwa ka kelohloko ka ge ditshenyegelo tše di sepelelanago le go hwetša le go tsena mebaraka ye le ge e le go bapatša ka katlego, di tloga di šiiša pelo. Bokgoni bja go sepediša dikgwebjana tše le bjona bo nyaka boitemogelo bja mengwaga ye mmalwa.

Kakaretšo

Akanya phapantšho, eupša ge o kgetha kgwebjana ye o tloga bea tšelete go yona, dira bjalo ka kelohloko ye kgolo.

Taodišwana ye e ngwadilwe ke molemi yo a rotšego modiro.

TŠEO DI KA LETELWAGO MALEBANA LE DITHORO TŠA MAREGA ...

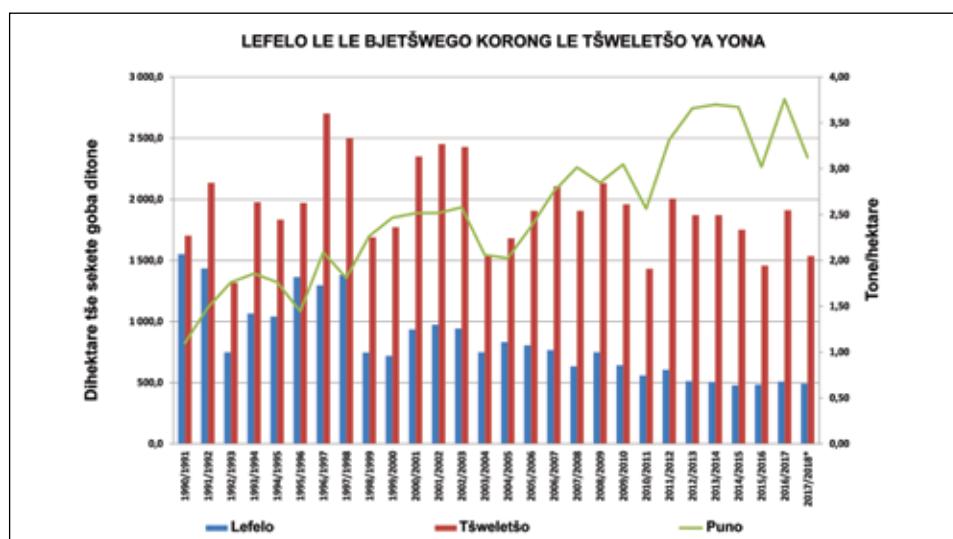
Taodiswana ye e lekola ngwaga wa 2018/2019 wa papatšo ya korong le bali ka boripana go ya ka tšweletšo, phepo le nyako ya dibjalo tše.

Tšweletšo ya korong mo gae

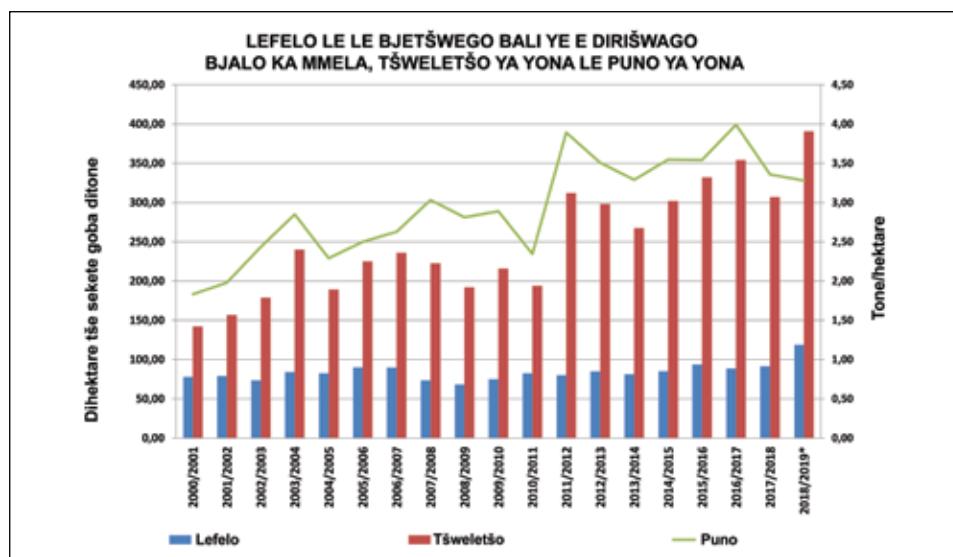
Mengwageng ye e fetilego lefelo le e bjettšego korong le fokotšegile ka baka la poelo ye e boetšego fase. Le ge go le bjalo, tekanyetšo ya dipuno e bonišha gore lefelo le le tloga bjalwa korong le tlo katologa go tloga go dihextare tše 491 000 ka 2017/2018 go ya go dihextare tše 508 350 ka 2018/2019 (**Krafo ya 1**).

Tšweletšo ye e letetšego ya korong ye e bapatswago e ka ba ditone tše 1,808 milione sehleng se sefsa, e lego puno ya 3,363 tone/hektare.

Krafo ya 1: Tšweletšo ya korong le lefelo le e bjettšego yona mo Afrika-Borwa.

Krafo ya 2: Tšweletšo ya bali le lefelo le e bjettšego yona mo Afrika-Borwa.

Mothopo: Grain SA (2018)

Tare. Tšweletšo ya korong ye e letetšego Kapa Bodikela ke ditone tše 890 400, e lego koketšo ya 51,7% go tloga ngwageng wa papatšo wo o fetilego; lefelo la tšweletšo le fokotšegile ganyane go tloga go dihextare tše 326 000 go ya go tše 318 000. Profenseng ya Freistata lefelo la tšweletšo ya korong le katologile ka 31% go tloga go dihextare tše 80 000 go ya go tše 105 000, mme go letetšwe puno ya ditone tše 367 500.

Palomoka ya **phepo** ya korong e bewa go ditone tše 3 951 724 sehleng sa papatšo sa 2018/2019, yeo e akaretšago phahlo ya mathomo (*opening stock levels*) ya ditone tše 731 624 ka 1 Oktoboro 2018. Bokaalo bjo bo bapatswago (*commercial deliveries*) mo gae ke ditone tše 1,81 milione mola thekontle ya holowiti (*whole wheat*) e bewa go ditone tše 1,4 milione.

Palomoka ya **nyako** ya korong e letetšwe go swana le ya sehla se se fetilego, e lego ditone tše 3,3 milione. Palo ye e akaretša ditone tše 3,180 milione tša sekhušwa (*processed product*) se se jewago ke batho le ditone tše 3 000 tša sekhušwa se se lešwago diriuwa. Bokaalo bja kišontle ya sekhušwa bo bewa go ditone tše 35 000 mola bokaalo bja kišontle ya holowiti bo letetšwe go ba ditone tše 80 000 sehleng se sefsa.

Phahlo ya mafelelo (*closing stock level*) e bewa go ditone tše e ka bago tše 626 624 ka 30 Setemere 2019; palogare ya bokaalo bja sekhušwa ke ditone tše 265 250 ka kgwedi, mme mmogo le phahlo ya mafelelo palo ye e šupa phahlo ye e lego gona ya matšatši a 72.

Tšweletšo ya bali mo gae

Ge re bapiša ngwaga wa papatšo wa 2018/2019 le wa 2017/2018, re bona gore lefelo le le bego le bjettše bali ye e bunnwego le katologile go tloga go dihextare tše 91 380 go ya go tše 119 000 (**Krafo ya 2**). Go feta fao go letetšwe gore tšweletšo ya bali sehleng se sefsa e tile go gola ka moo go bonagalago go tloga go ditone tše 307 000 go ya go tše 390 840, se se šupago puno ya 3,28 tone/hektare.

Phahlo ya mathomo ka 1 Oktoboro 2018 e be e le ditone tše 199 000 mme re letetše gore palo ye e tla fokotšega ka ditone tše 19 000 ya ba ditone tše e ka bago tše 180 000 ka 1 Oktoboro 2019. Thekontle ya bali ngwageng wa papatšo wa 2018/2019 e letetšwe go boela fase go ya go ye e ka bago nnoto go tloga go ditone tše 13 000 sehleng se se fetilego.

Ge re lebela **nyako** re bona gore bontši bja bali ya mohuta wa mmela (*malting barley*) bo jewa ke batho mo Afrika-Borwa, mola bokaalo bjo bonyane bo eba furu ya diruiwa. Ngwageng wa papatšo wa 2018/2019 go letetšwe gore bokaalo bja bali ye e jewago ke batho bo tlo oketšega go tloga go ditone tše 300 000 go ya go ditone tše 333 000, mola bokaalo bja bali ya furu bo tlo oketšega go tloga go ditone tše 7 000 go ya go ditone tše 11 000.

Kišontle ya bali ka boyona e dula e le nnoto mola kišontle ya ditšeletšwa tša yona go letetšwe gore e tlo gola go tloga go ditone tše 18 000 go ya go ditone tše 20 000. **Phahlo ya mafelelo** e bewa go ditone tše 128 000 ka 30 Setemere 2019, e lego theogo go tloga go ditone tše 179 900. Phahlo ya mafelelo e tla feta dinyakwa tša “pipeline” ka 86% mme e tla lekana matšatši a 42.

Taodiswana ye e ngwadilwe ke Ikageng Maluleke, Raekonomi yo Monyane, Grain SA. Ge e nyako tsebišo ya go feta ye, romela imeile go Ikageng@grainsa.co.za.

Lwantšha LENABA la NGWANG

Batšweletši ba dibjalo ba hlobaetšwa ke lenaba le le ipontšago sehleng sohle sa lephelo la tšona. Lenaba le ke ngwang. Go na le mekgwa ye mebedi ye bohlokwa ye e dirišwago go leka go lwantšha lenaba le, e lego taolo ya semotšhene le taolo ya khemikhale.

Taodišwaneng ye re ahlaahlia taolo ya khemikhale, kudu ka go diriša dibolayangwang tše di šomago morago ga go tšwelela mmung ga mengwang.

Dibolayangwang tše ke dikhemikhale tše di huetšago mengwang morago ga ge e tšweletše mmung. Kgatong ye mengwang e šetše e hupa mahlasedi a letšatši le go diriša enetši ye go godiša matlakala a yona ka potlako. Se se tlaiša dibjalo ka ge mengwang e phadišana le tšona go mona phepo ye e lego gona – ke ka fao go lego bohlokwa kudu go fiša mengwang ka go e gašetša ka khemikhale mola e sa laolega.

Go kaone go gašetša khemikhale ka pela ka moo go kgonegago. Dibolayangwang tše di

dirišwago morago ga ge mengwang e tšweletše mmung, di šoma ka go kgoma (*contact*). Ka fao re nyaka gore marotholotšana a kgašetšo a kopane gabotse le matlakala a mengwang. Ka mantšu a mangwe, re nyaka gore khemikhale e gomarele matlakala gore bontši bjo bo kgonegago bo monwe le go tsenya popegong ya mengwang go e fediša.

Ela hloko

Dintilha tše bohlokwa tše di swanetšego go elwa hloko ge o gašetša dikhemikhale tše di šomago mengwanyeng ye e šetšego e tšweletše mmung, ke tše di latelago:

Phefo

Go bohlokwa go fetiša gore go se be le phefo ye e bonagalago ka letšatši le o gašetšago ka lona. Phefo e šitiša kopano ya khemikhale le matlakala a ngwang ka ge e phamoša kgašetšo.

Ge khemikhale ye e gašetšwago e tšewa ke phefo go ka hlolega bothata – e ka senya dibjalo tše mabapi tše o bego o sa akanye

go di gašetša. Elelwa gore go na le dibolayangwang tše di itšego tše di swanelago dibjalo tše di itšego.

Go feta fao go ka ba kotsi go fetiša ge go gašetšwa mola phefo e foka, gobane moyo o tlala khemikhale mme ge o hengwa o ka hlola bothata malebana le maphelo. Kgonthiša ka mehla go diriša diaparo tše di lebanego tše boitšhireletšo ge o šoma ka dikhemikhale, ntle le go šetša maemo a phefo. Diaparo tše di akaretša segakiši sa khemo, ditlelafo le sešireletšamahlo.

Boso

O swanetše go kgetha letšatši le le selego gabotse le le hlokago pula go gašetša dikhemikhale tše di šomago ge mengwang e šetše e tšweletše mmung. Ntlha ye e bohlokwa go fetiša ka ge se se fapania le kgašetšo ya dibolayangwang tše di šomago ge mengwang e se ya hloga, moo pula e ka thušago go tsenya dikhemikhale mmung. Go feta fao ge letšatši le hlabile gabotse mengwang e hupa seetša

CONTROLLED

Mengwang e laotšwe ka moo go kgontšhago tšhemong ye mme se ke sekia sa bolaodi bjo bobotse.

NOT CONTROLLED

Mengwang ye e sa laolwego e utswa phepo ya dibjalo tše mpsha tše.

le phepo ka mafolofolo, mme ka fao ge khemikhale e kopana le matlakala e hupša ka moo go kgontshago.

Kabo ya meetse le bogolo bjá marotholotšana

Se se laolwa ke mohuta wa khemikhale ye o e gašetšago. Ke ka fao go lego bohlokwa kudu go rerišana le morekiši wa dikhemikhale go kgopela keletšo ka kabø ya meetse (*water ratio*). Ka kakaretšo go dirišwa meetse a e ka bago a dilitara tše 150/hektare go hlagiša kgašetšo ya mogodi wo mobotse wo mosesane. Ka mokgwa wo o kgona go gašetša marotholotšana a manyenyane a a kopantshago khemikhale gabotse le dibjalo.

Lebelo la trekere

Ka mehla o swanetše go sepediša trekere ka lebelo le le sa fetogego. Beakanya (*calibration*) segašetši go ya ka lebelo le le itšego le le tla laolwago ke popego (*topography*) ya mašemo a gago. Leka go se fetolafetole lebelo le ka ge se se ka fetola tekanyo ya khemikhale ye e gašetšwago (*overall application rate*). Lebelo la 10 km/iri ke le bonolo gobane ga se le le fetišago goba le hlaelago mme le thuša go nolofatša dikakanyo tša go beakanya segašetši.

Segomaretši

Re eletša gore o diriše segomaretši (*sticker*) ge o gašetša dibolayangwang morago ga ge mengwang e tšweletše mmung. Se ke

Seholpha sa morulaganyo

GRAIN SA: BLOEMFONTEIN

46 Louw Wepener Street
1st Floor
Dan Pienaar
Bloemfontein
9301
► 08600 47246 ◀
► Fax: 051 430 7574 ◀ www.grainsa.co.za

MORULAGANYIMO GOLO

Jane McPherson
► 082 854 7171 ◀ jane@grainsa.co.za

MORULAGANYI PHATLALATŠO

Liana Stroebel
► 084 264 1422 ◀ liana@grainsa.co.za

TLHAMO, THULAGANYO LE KGATIŠO

Infoworks
► 018 468 2716 ◀ www.infoworks.biz

PULA IMVULA E HWETŠAGALA KA MALEME A A LATELAGO:

Sesotho sa Leboa,
Seafrikanske, Setswana, Sesotho,
Seisimane, Sezulu le Sethosa.

Lenaneotlhabollo la Balemi la Grain SA

BALOMAGANYI BA TLHABOLLO

Johan Kriel
Freistaat (Ladybrand)
► 079 497 4294 ◀ johank@grainsa.co.za
► Ofisi: 051 924 1099 ◀ Dimakatsi Nyambose

Jerry Mthombothi

Mpumalanga (Nelspruit)
► 084 604 0549 ◀ jerry@grainsa.co.za
► Ofisi: 013 755 4575 ◀ Smangaliso Zimbili

Jurie Mentz

Mpumalanga/KwaZulu-Natal (Louwsburg)
► 082 354 5749 ◀ jurie@grainsa.co.za
► Ofisi: 034 907 5040 ◀ Sydwell Nkosi

Graeme Engelbrecht

KwaZulu-Natal (Dundee)
► 082 650 9315 ◀ dundee@grainsa.co.za
► Ofisi: 012 816 8069 ◀ Nkosinathi Mazibuko

Luke Collier

Kapa-Bophelana (Kokstad)
► 083 730 9408 ◀ goshenfarming@gmail.com
► Ofisi: 039 727 5749 ◀ Luthando Diko

Liana Stroebel

Kapa-Bodikela (Paarl)
► 084 264 1422 ◀ liana@grainsa.co.za
► Ofisi: 012 816 8069 ◀ Hailey Ehrenreich

Du Toit van der Westhuizen

North West (Lichtenburg)
► 082 877 6749 ◀ dutoit@grainsa.co.za
► Ofisi: 012 816 8038 ◀ Lebo Mogatlanyane

Sinelizwi Fakade

Mthatha
► 071 519 4192 ◀ sinelizwifakade@grainsa.co.za
► Ofisi: 012 816 8077 ◀ Cwayita Mpotyi

**Articles written by independent writers are
the views of the writer and not of Grain SA.**

Lwantšha lenaba la ngwang

Kgetha letšatši le le selego gabotse le le hlokago pula ge o gašetša dikhemikhale tše di šomago ge mengwang e šetše e tšweletše mmung.

Kabo ya meetse le bogolo bja marotholotšana bo swanetše go beakanywa go ya ka dikeletšo tše moemedi wa gago wa dikhemikhale.

Go bohlokwa go fetiša gore go se be le phefo ka letšatši le o gašetšago ka lona.

sekotšwa (*additive*) se se tswakanywago le khemikhale ye e dirišwago. Seoketšwa se se thuša gore khemikhale e 'gomarele' matlakala a mengwang go kgonthiša gore e šoma ka moo go kgontšago. O swanetše go rerisana le moemedi wa dikhemikhale go kgetha segomaretši se se sepelelanago bokaone le dikhemikhale tše o tlogo di diriša. Segomaretši se se thuša gore khemikhale e se tloge gabonolo matlakaleng a mengwang le ge pula e ka na ganyane morago ga kgašetšo.

Dikhemikhale tše di swanetše go dirišwa

Ka moo re šetše go boletše o swanetše go kgonthiša go diriša dikhemikhale tše di swanetše dibjalo tše di itšego. Lebaka ke gore dikhemikhale tše di dingwe ga di sepelelane le dibjalo tše di itšego mme ka nako ye nngwe dibjalo di ka hwa tšohle. Rerisana le moemedi wa dikhemikhale ka mehla go kgonthiša gore o diriša dikhemikhale tše di nepagetšego go laola mengwang ka moo go kgontšago.

Kakaretšo

Dula o tseba tše di diragalago mašemong a gago. Mengwang e ka gola ka potlako mme e ka senya puno ya gago ye e kgonegago o šoro ge e sa laolwe. Lekola mašemo a gago ka tekanelo sehleleng sohle go kgonthiša gore o šitiša lenaba le.

**Taošwana ye e ngwadilwe ke Gavin Mathews,
Setsebi sa Taolo ya Tikologo. Ge o nyaka tsebišo ya
go feta ye, romela imeile go gavmat@gmail.com.**

THIS PUBLICATION IS
MADE POSSIBLE BY THE
CONTRIBUTION OF
THE MAIZE TRUST